

KALMAR INDUSTRIES OY AB
Härmälän teollisuusalueen asemakaavan muutos

ALUEEN RAKENNUSKANNAN INVENTOINTI

9.11.2004

SISÄLLYSLUETTELO

1	Johdanto	3
2	Tehdasalueen ja tehdastoiminnan historia	4
2.1	Aika ennen lentokonetehdasta	4
2.2	Lentokonetehtaan alkuvaiheet	6
2.3	Siirtyminen Tampereen Härmälään.....	7
2.4	Sota ja sotakorvaukset.....	7
2.5	Valmet	8
3	Alueen rakennukset.....	9
4	Alueen rakentuminen.....	36
4.1	vuodet 1933-1939	36
4.2	vuodet 1940-1945	37
4.3	vuodet 1946-1969	38
4.4	vuodet 1970-1980	39
4.5	vuodet 1981-2004	40
5	Lähteet	41

1 JOHDANTO

Raportti sisältää selvityksen Kalmar Industries Oy Ab:n Tampereen Härmälän teollisuusalueen ja sen rakennuskannan historiasta. Raportti liittyy teollisuusalueen uuden asemakaavan ympäristövaikutusten arviointi –osaan ja se on tehty Kalmar Industries Oy Ab:n toimeksiannosta.

Raportin ensimmäisessä osassa selvitetään tehdasalueen ja tehtaan historiaa. Toisessa osassa on selvitetty tehdasalueen nykyinen rakennuskanta.

Tutkimuksen pääasiallisena lähdeaineistona on käytetty kirjallisuutta ja tehtaan arkistomateriaalia. Tietoja on täydennetty henkilökunnan haastatteluilla.

2 TEHDASALUEEN JA TEHDASTOIMINNAN HISTORIA

2.1 AIKA ENNEN LENTOKONETEHDASTA

Nykyisen tehtaan alue on vanhaa peltoviljelyaluetta. Tehdasalueen itäpuolella sijainnut Härmälän talo talonpoikaistila omisti ja viljeli maita. Tila liitettiin Hatanpään kartanoon vuonna 1759 ja se toimi kartanon sivutilana Tampereen kaupungin ostaessa kartanon maa-alueineen vuonna 1913.

Alueen uusi historia alkoi, kun Pyhäjärven etelärannalle syntyi yhtenäinen huvila-alue 1800-luvun loppuvuosikymmenillä. Hatanpään kartano vuokrasi rantatontit kaupunkilaisille ja huviloita rakennettiin kaikkiaan 12 kappaletta ranta-alueelle, joka ulottui Härmälän ojasta Vihilahteen. Kaksi huviloista sijaitsi nykyisen tehtaan alueella. Myös Härmälänsaarella oli kesäasutusta.

Ranta-alueen asuttamisen aloitti apteekkari Th. Calyhills, joka rakennutti villansa Härmälänsaareen vuonna 1880. Saaren vastaiselle rannalle nousi 1890-luvun alussa rovasti Karl Oskar Fontellin rakennuttama kesähuvila, jossa oli päärakennuksen lisäksi sauna, talli- ja navettarakennus, huolellisesti kivetty rantamuuri sekä laajahko puisto ja puutarha. Rantasaunan yhteydessä oli palveluväelle tarkoitettu asunto. Toisen tehdasalueella sijainneista huviloista rakennutti Rovasti Frans Oskar Sandberg Härmälänojan suun tuntumaan.

Kuva 1 - Sandbergin huvila 1890-luvun alussa. Kuva Tampere-Seuran arkisto.

Sandbergin huvila siirtyi kauppias Koison omistukseen 1920-luvun alussa. Alkuperäinen huvilarakennus purettiin ja tilalle rakennettiin uusi isompi huvila. Tonttia laajennettiin vuokraamalla lisää maata kartanolta.

Fontellin huvila vaihtoi omistajaa muutaman kerran. Viimeinen omistaja ennen lentokonetehdasta oli varatuomari Grönbland.

Nykyisen tehtaan alue siirtyi Tampereen kaupungin omistukseen vuonna 1913, jolloin kaupunki osti Hatanpään kartanon. Kaupunki oli halukas purkamaan huvilatonttien epäedulliset vuokrasopimukset. Sopimuksia ei kuitenkaan voitu yksipuolisesti purkaa ja huvila-asutus jatkui.

Tehdasalueella sijainneet huvilat pakkolunastettiin 1932 valtiolle lentokonetehtaan alueeksi. Fontellin huvilan päärakennus purettiin ja paikalle rakennettiin tehtaan johtajien asuinrakennus vuonna 1938. Sandbergin huvila toimi tehtaan asuinrakennuksena aina 1960-luvulle asti, jolloin se purettiin.

Nykyään tehtaan alueella menneistä huvila-ajoista on muistona Fontellin huvilan ulkorakennus ja rantasauna, joka myöhemmin muutettiin tehtaan edustussaunaksi.

Kuva 2 - Tehtaan edustussauna. Kuva Huvilarannikko-kirja, J. Hilden.

2.2 LENTOKONETEHTAAN ALKUVAIHEET

Valmet Oy:n lentokonetehtaan alkuvaiheet ulottuvat vuoteen 1921, jolloin Ilmavoimien Lentokonetehtas aloitti toimintansa Suomenlinnassa. Vuonna 1928 tehtaasta tuli Valtion Lentokonetehtas, johon samalla liitettiin Santahaminan vuodesta 1918 lähtien toiminut ilmailutelakka. Ilmailutelakka itsenäistyi omaksi joukko-osastokseen 1933 ja sai nimen Ilmailuvarikko.

Santahaminan kulkuyhteydet olivat puutteelliset ja paikka oli ilmastrategisesti huono. Lentokonetehtaan uuden sijoituspaikan selvitys käynnistettiin vuonna 1928. Loppuvaiheessa vaihtoehtoina olivat Parola ja Tampere. Tehtaan johtokunta päätyi Parolan kannalle Tampereen kaupungin kieltäytyttyä luovuttamasta sopivaksi arvioitua maa-aluetta tehtaan käyttöön. Periaatepäätös tehtaan sijoittamisesta Parolaan tehtiin alkuvuodesta 1931. Lamasta johtuen hankkeen aloitus lykkääntyi.

Tampereen kaupunki ei luovuttanut, vaan tarjosi lentokonetehtaan rakennuspaikaksi Lepolan lastenkodin (entinen huvila) eteläpuolista Pyhäjärven rantaa ja lentokentän sijoituspaikaksi Vähäjärven eteläpuolta. Tarjoukseen kuului, että kaupunki luovuttaisi maa-alueet ilmaiseksi valtiolle ja osallistuisi merkittäväällä summalla lentokentän rakennuskustannuksiin. Lisäksi kaupunki lupasi hoitaa lentokentän kunnossapidon. Tarjous oli hyvä ja joulukuussa 1931 puolustusministeriö hyväksyi ministeriön esityksen tehtaan siirtämiseksi Tampereelle.

Ilmailuvarikon sijoittamista Tampereelle harkittiin kevääseen 1933 asti. Lopulta muut sijainvaihtoehdot hylättiin ja varikon sijoituspaikaksi valittiin Tampere. Päätöstä tukivat taloudelliset syyt, oli järkevää sijoittaa ilmailuvarikko lentokonetehtaan läheisyyteen.

Tehdasalueen länsipuolinen osa oli puolustusministeriön käytössä jo ennen lentokonetehtaan siirtymistä Härmälään (kuva 3). Puolustusministeriö rakennutti alueelle neljä rakennusta vuonna 1933. Käyttötarkoituksesta ei ole tarkkaa tietoa, mutta ilmeisesti alue toimi paikallisen sotilaspiirin tai suojeluskunnan huoltopaikkana. Sodan aikana alue rakennuksineen liitettiin osaksi lentokonetehdasta. Tehtaan nykyisistä rakennuksista vanha hissitehdas (nro 12) ja ATK-talo (nro 27) ovat peräisin tältä ajalta. Molempia rakennuksia on myöhemmin laajennettu ja muutettu.

2.3 SIIRTYMINEN TAMPEREEN HÄRMÄLÄÄN

Härmälän lentokentän rakennustyöt käynnistyivät vuoden 1932 alussa. Ilmailuvarikon ja lentokonetehtaan rakennusten suunnittelu ja rakentaminen käynnistettiin 1934. Ensimmäisessä vaiheessa rakennettiin lentokonetehtaan päärakennuksen lisäksi hallintorakennus, lisähalli, ruokala sekä lämpö- ja voimakeskus. Ilmailuvarikolle rakennettiin oma rakennus lentokonetehtaan välittömään läheisyyteen.

Kuva 3 - Lentokonetehtas Härmälässä 1930-luvulla. Vasemmalla puolustusministeriön alue. Kuva Kalmar Industries Oy Ab:n arkisto.

Vuonna 1936 koelentue, ilmailuvarikko ja Valtion Lentokonetehtas aloittivat muuton uusiin tiloihin Tampereelle. Uuden lentokonetehtaan vihkijäisiä vietettiin 25.2.1937. Aluksi tehdas valmisti lisenssillä sotilaskäyttöön tarkoitettuja lentokoneita mm. hollantilaista Fokker CX -tiedustelukonetta. Ensimmäisen Tampereella suunnitellun lentokoneen, Pyry harjoitushävittäjän tuotanto käynnistyi vuonna 1939.

2.4 SOTA JA SOTAKORVAUKSET

Sodan alkaessa lentokonetehtaan ja ilmailuvarikon toiminnot hajasijoitettiin eri puolille Suomea. Ilmailuvarikon nimi muutettiin lentovarikoksi. Sodan aikana tehtaan tuottavuus kasvoi ja tuotevalikoima laajeni.

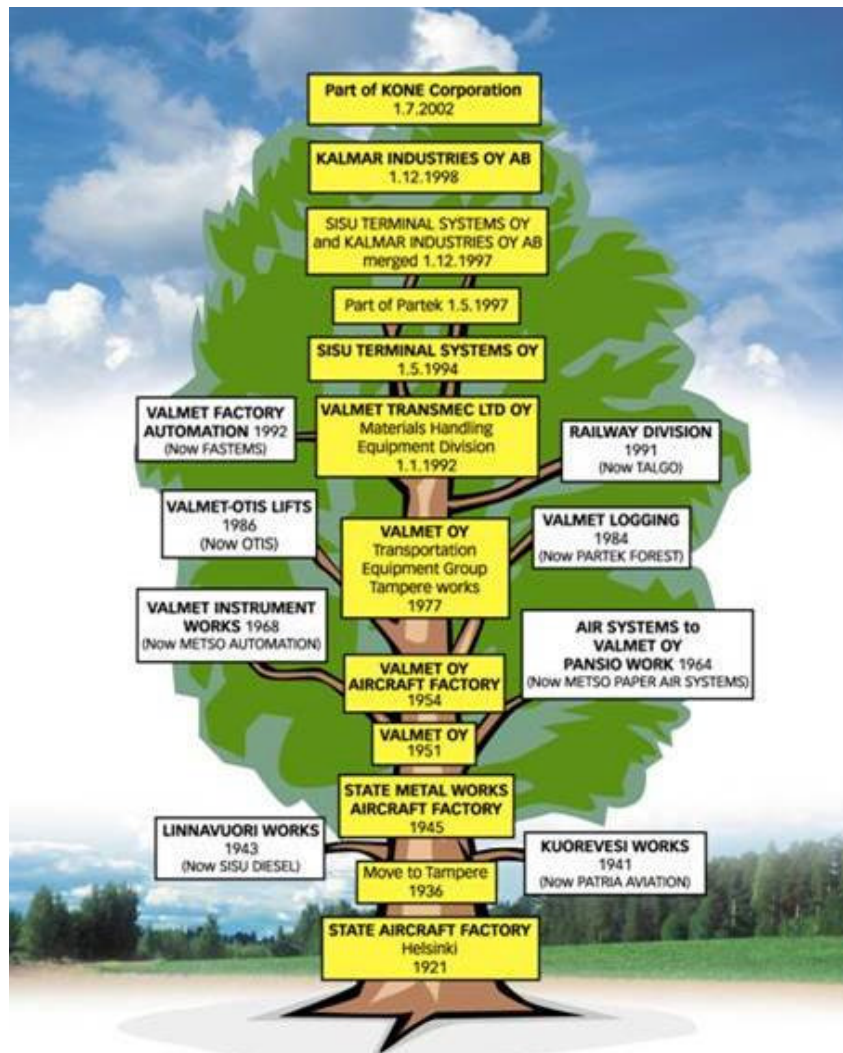
Sodan jälkeen alkoi Härmälän tehtaalla sotakorvaustuotteiden suunnittelu ja valmistus. Tuotteita suunniteltiin lentokonetehtaalla kaikkiaan noin seitsemisenkymmentä ja mm. vetureita, rautatievaunuja ja erilaisia moottoreita valmistettiin Härmälässä.

Satamakonttien siirtolaitteiden kehittäminen alkoi sotakorvaustuotteena. Kehitystyö ja valmistus jatkuivat sotakorvaustuotannon päätyttyä vuonna 1952. Alunperin lukit suunniteltiin puutavaran siirtoon, mutta 70-luvulla niitä kehitettiin edelleen konttien siirtämistä ja pinoamista varten. Valmetin lukin lopullinen läpimurto tapahtui 1970-luvun puolivälissä.

2.5 VALMET

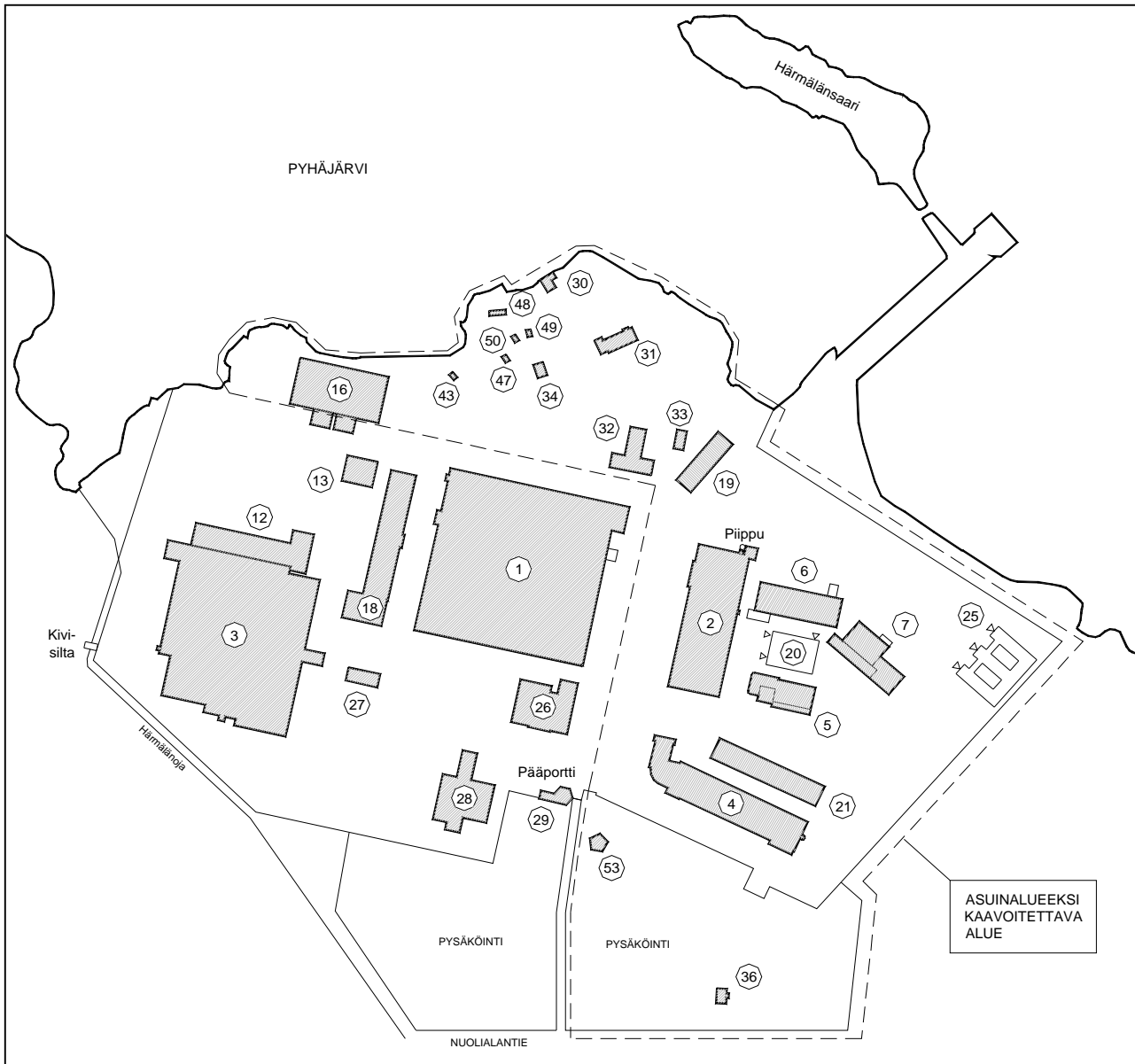
Vuonna 1945 Valtion Lentokonetehdas liitettiin yhtenä tuotantolaitoksena vastamuodostettuun Valtion metallitehtaat –yhtymään, josta 1951 muodostettiin Valmet Oy. Lentokoneiden valmistus Tampereella päättyi 1976. Lentovarikon toiminta jatkui Härmälässä vuoteen 1978 asti.

Teollisuustoiminta alueella on jatkunut keskeytyksettä vuodesta 1936. Valmet Oy:n jälkeen teollisuustilat siirtyivät Sisu Terminal Systems Oy ja edelleen Kalmar Industries Oy Ab:lle. Tehtaan nykyisiä tuotteita ovat muun muassa terminaalitraktorit, konttitarttajat ja konttilukit.

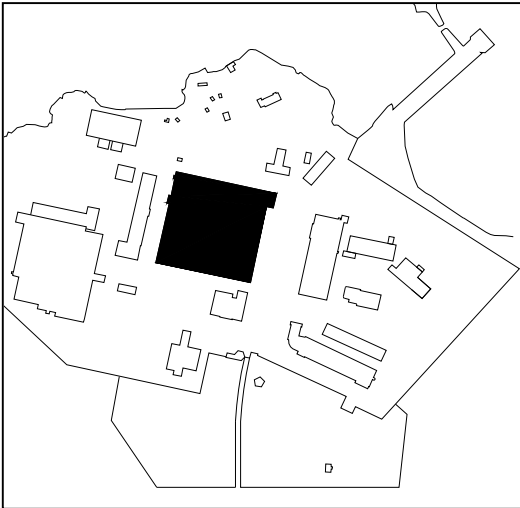

Kuva 4 - Tehtaan historiapuu. Kuva Kalmar Industries Oy Ab.

3 ALUEEN RAKENNUKSET

1	KANTATEHDAS	27	ATK-TALO
2	PIHAHALLI	28	RUOKALA
3	SIIRTOKONE- JA LEVYHALLIT	29	PÄÄPORTTI
4	VARAOSA- JA HUOLTOKESKUS	30	RANTASAUNA
5	KOELAITOS	31	EDUSTUS- ja ASUINRAKENNUS
6	PUUOSASTO	32	TOIMISTORAKENNUS
7	VALIMO	33	VARASTO JA AUTOTALLI
12	VANHA HISSITEHDAS	34	AUTOTALLI
13	TAVARA-ASEMA	36	OMAKOTITALO NUOLIALANTIE 56
16	ASEMAN VARASTO	43	PALOPUMPPUASEMA
18	AINESVARASTO ja KONEPAJAKOULU	47	KASVIHUONE
19	SIVUVARASTO	48	TALOUSVARASTO, PUUVAJA
20	VSS-TUNNELI	49	PUUTARHAVÄLINEVARASTO
21	HUOLTORAKENNUS	50	PUUTARHAVÄLINEVARASTO
25	TAKATUNNELIT	53	LENTOKONEVITRIINI
26	HALLINTORAKENNUS		

1 KANTATEHDAS

1935 T. R. Vähäkallio

pinta-ala	20 345 m ²
tilavuus	190 350 m ³

Lentokonetehtaan kantatehdas valmistui vuonna 1935. Rakennuksessa toimi lentokoneiden kokoonpanohallin lisäksi tehtaan moottorikorjaamo, puuosasto, maalaamo ja hienomekaniikka-osasto sekä varasto- ja toimistotiloja.

Alkuperäinen rakennus oli E-kirjaimen muotoinen ja pinta-alaltaan noin 10 000 m². Rakennuosiin jäivät ns. valopihat, joiden kautta luonnonvaloa saatiin tuotantotiloihin.

Teräsbetonirunkoisen rakennuksen julkisivupinnasta merkittävä osa oli ikkunoita. Isot ikkunat valaisivat työtiloja ja tasasivat painetta mahdollisen räjähdysten tai pommituksen sattuessa. Tähän tarkoitukseen ikkunoita ei koskaan tarvittu.

Kantatehdasta laajennettiin itäsuunnassa 1940...50-luvulla. Samalla valopihat rakennettiin umpeen.

Rakennusta on muutettu useaan kertaan. Ikkunapinta-alaa on vähennetty, lentokoneajan suuret liukuovet on korvattu pienemmillä nosto-ovilla ja osa rakennuksesta on saanut peltikuorrutuksen.

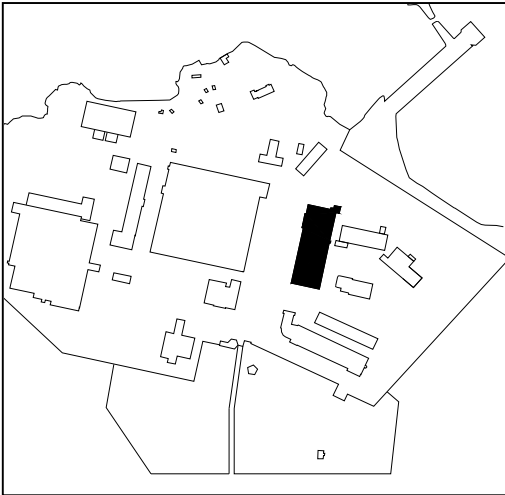
Rakennus on muutosten myötä menettänyt alkuperäisen avoimen ja valoisan luonteensa. Vanhimman osan voi vielä erottaa uudemman rakennuksen hahmossa.

Kuva 1 - Tehdashalli 1930-luvulla
(kuva Kalmar Industries Oy Ab:n arkisto)

Kuva 2 - Kantatehtaan länsijulkisivu 2004

2 PIHAHALLI

1936 T. R. Vähäkallio
 1957 E. Ahonen
 1964 *suunnittelija ei tiedossa*

pinta-ala 5 530 m²
 tilavuus 55 460 m³

Lisähallirakennus valmistui lentokonetehtaan ensimmäisessä rakennusvaiheessa vuonna 1936. Pihahalli toimi pääasiassa lentokoneiden kokoonpanohallina. Rakennuksen pohjoispäädystä sijaitsivat tehtaan lämpö- ja voimakeskus ja korkea tiilirakenteinen piippu. Lämmitysenergiana käytettiin alkuvaiheessa puuta.

Vuonna 1957 pihahallin takaosaa korotettiin ja rakennuksen eteläpuolinen laajennusosa valmistui vuonna 1964, jolloin pihahallin laajuus lähes kaksinkertaistui.

Nykyään rakennuksessa on tehtaan tuotantotilojen lisäksi Tampellan teollisuusoppilaitoksen opetustiloja, tehtaan päämuuntamo sekä lämpökeskus.

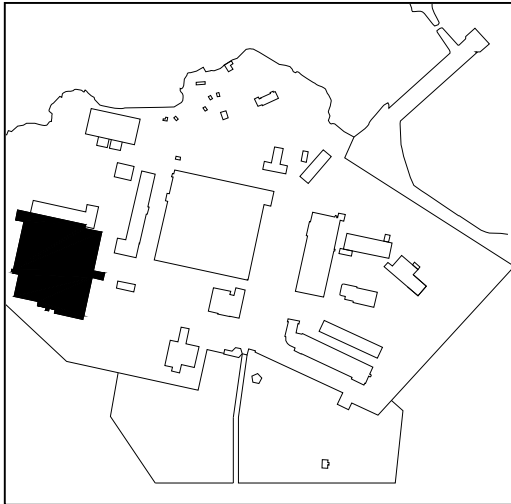
Rakennuksessa näkyy useiden muutosten ja laajennusten myötä ajallinen kerroksellisuus. Kokonaisuus ei ole tyypillisesti yhtenäinen eikä hallitsevaa kokonaistyyliä ole. Piippu muistuttaa alueen teollisuushistoriasta.

Kuva 1 - Pihahallin itäjulkisivu

Kuva 2 - Pihahallin pohjoispääty ja savupiippu

3 SIIRTOKONE- JA LEVYHALLIT

1971	<i>suunnittelija ei tiedossa</i>
1974	<i>suunnittelija ei tiedossa</i>
1975	<i>suunnittelija ei tiedossa</i>
1990	<i>suunnittelija ei tiedossa</i>

pinta-ala	15 406 m ²
tilavuus	178 280 m ³

Siirtokone- ja levyhallin ensimmäinen osa valmistui vuonna 1971. Tiloihin muutti tehtaalla hitsaamo. Ensimmäinen laajennusosa valmistui vuonna 1974 rakennuksen pohjoispuolelle. Siirtokoneiden kokoonpano alkoi rakennuksessa samana vuonna.

Toinen laajennusosa valmistui vuonna 1975 rakennuksen eteläpuolelle tehtaalla maalaamon käyttöön. Rakennus kasvoi Lentokonetehtaantien päälle, joka katkaistiin. Tehdasalue laajeni eteläsuunnassa. Liikenne Pirkkalan suuntaan linjattiin uudestaan.

Viimeisin merkittävä laajennus valmistui vuonna 1990, jolloin tehtaalla maalaamo sai lisätiloja.

Tyyliltään rakennus on tyypillinen oman aikansa teollisuusrakennus. Teräsbetonirunkoisen rakennuksen julkisivut ovat pääosin betonielementtejä.

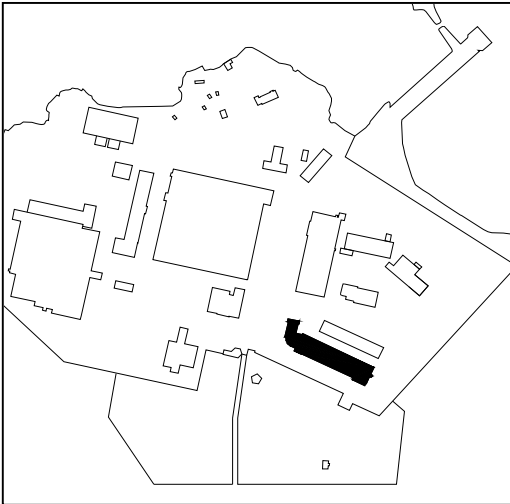
Rakennuksella ei ole moniin muihin alueen rakennuksiin verrattavissa olevaa historiallista tai rakennustaiteellista arvoa.

Kuva 1 - Maalaamo-osa

Kuva 2 - Tehdas teräspihaan puolelta, vasemmalla vanha hissitehdas

4 VARAOSA- JA HUOLTOKESKUS

1933 Mirjam Vainio

pinta-ala 7 498 m²
tilavuus 36 500 m³

Arkkitehti Mirjam Vainion suunnittelema tyyliltään funktionalistinen rakennus rakennettiin alkuperin ilmailuvarikon käyttöön.

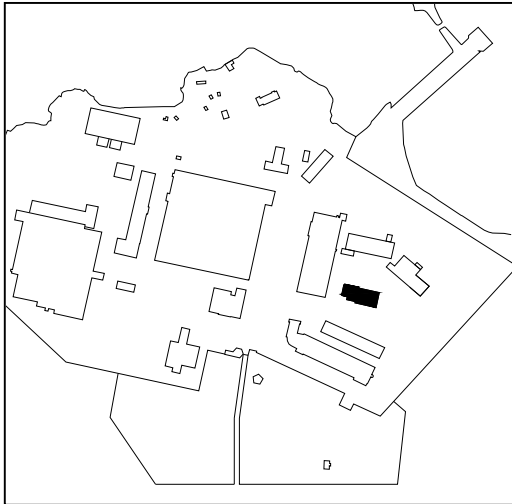
Varikon muutettua pois Härmälästä 1970-luvun loppupuolella rakennus siirtyi tehtaan käyttöön. Hissitehdas toimi rakennuksessa vuoteen 1992, jonka jälkeen rakennuksessa oli tehtaan varaosa- ja huoltokeskus.

Rakennusta ei ole merkittävästi muutettu tai laajennettu.

Rakennus kuuluu alueen arkkitehtonisesti puhtaspiirteisimpiin ja arvokkaimpiin rakennuksiin, mitä vielä rakennuksen sijainti korostaa.

Kuva 1 - Varaosa- ja huoltokeskus

5 KOELAITOS

1939 Mirjam Vainio
 1964 *suunnittelija ei tiedossa*
 1966 *suunnittelija ei tiedossa*

pinta-ala 1 750 m²
 tilavuus 6 900 m³

Rakennus valmistui vuonna 1939 lentokonetehtaan ilmatunnelirakennukseksi. Nimensä mukaisesti rakennuksessa tehtiin lentokoneisiin liittyviä tuulitunnelikokeita. Tuulitunneli oli rakennuksen korkean osan sisään rakennettu teräsbetoninen ympyrän muotoinen putki, joka sisähalkaisija oli noin neljä metriä.

Rakennuksessa toimi myös tehtaan koelaitos, jossa tehtiin erilaisia materiaalikokeita, muun muassa rakenteiden koekuormituksia. Ensimmäisen kerran rakennusta laajennettiin vuonna 1964.

Tehtaan koelaitostoiminta laajeni vuonna 1966, jolloin rakennusta laajennettiin itäsuunnassa. Koelaitostoiminnan lisäksi rakennuksessa on ollut tehtaan tuotanto- ja kokoonpanotiloja.

Tuulitunnelin laitteet ja rakenteet on sittemmin purettu. Nykyään rakennuksessa toimii Komatsu Forest - metsäkonekorjaamo.

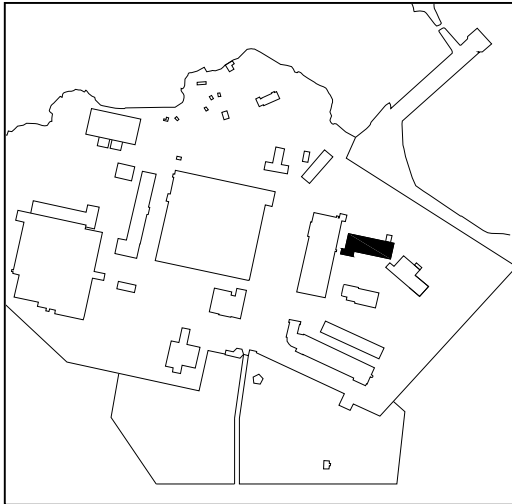
Rakennus on alkuperäiseltä käytöltään alueen mielenkiintoisinta osaa. Alkuperäinen toiminta ja siihen liittyvät rakenteet on purettu. Rakennuksesta henkii ajalle ja toiminnalle tyypillinen lennokkuus laajennuksista huolimatta.

Kuva 1 - Eteläjulkisivu, vanhin osa

Kuva 2 - Koelaitoksen käyttöön tehty laajennusosa

6 PUUOSASTO

1939 Mirjam Vainio

pinta-ala 1 950 m²
tilavuus 12 700 m³

Tehtaan puuosasto sai oman rakennuksen vuonna 1939. Osasto valmisti lentokoneiden puuosien lisäksi myös lähes kaikkea mahdollista tehtaan omaan käyttöön. Puuosastolla oli käytössä oma edistyksellinen kuivaamo ja laaja puuvarasto. Puun laadun oli oltava ensiluokkaista.

Itäpäädyn toisessa kerroksessa toimi tehtaan malliveistämö. Myöhemmin tehtaan kemian laboratorio toimi samoissa tiloissa.

Tehtaan tuotannon laajentuessa lentokoneiden osien valmistus vaihtui vähitellen junien puuosien valmistukseen. Ajan myötä työstettävä materiaali vaihtui alumiiniksi ja puuosasto muuttui tehtaan alumiiniverstaaksi. Rakennus ehti olla jonkin aikaa tyhjiään, kunnes 1990-luvun puolivälissä terminaalityökalujen kokoonpano siirtyi rakennukseen. Kokoonpanotoiminta rakennuksessa jatkui noin viisi vuotta.

Nykyään rakennus on Hymat Oy:n ja TietoEnator Oy:n käytössä.

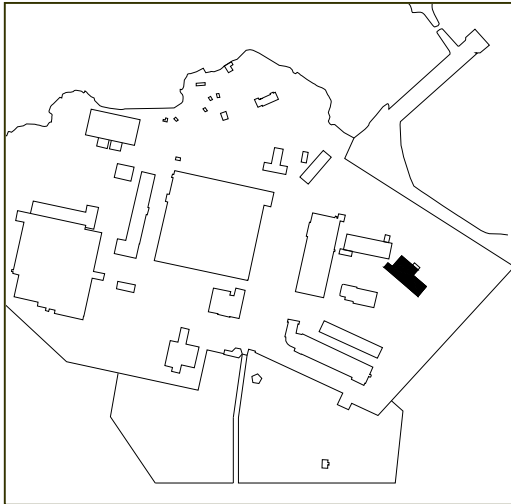
Rakennusta on muutettu useaan otteeseen. Alkuperäinen ilme ja luonne on kadonnut ja rakennus muistuttaa myöhemmälle ajalle tyypillisiä tuotantohalleja.

Kuva 1 - Pohjoisjulkisivua

Kuva 2 - Rakennuksen pääty

7 VALIMO

1938 Mirjam Vainio
 1955 *suunnittelija ei tiedossa*
 1970 *suunnittelija ei tiedossa*

pinta-ala 1 810 m²
 tilavuus 11 500 m³

Rakennus valmistui vuonna 1938 lentokonetehaan moottorikoelaitokseksi. Rakennusta myöhemmin on muutettu ja laajennettu useaan otteeseen. Muutos valimoksi tehtiin vuonna 1955. Merkittävin laajennus tehtiin vuonna 1970, jolloin eteläpuolelle rakennettiin peltipintaiset puolilämpimät varastotilat. Alkuperäinen tiilirakenteinen rakennusosa jäi peittoon laajennuksen taakse. Rakennus toimi valimona 1980-luvun loppupuolelle asti. Nykyisin rakennus on Vallog Oy:n varastotilana.

Vanhin osa on jäänyt täysin laajennusosien varjoon. Kokonaisuus on ilmeeltään selkeytymätön ja hajanainen.

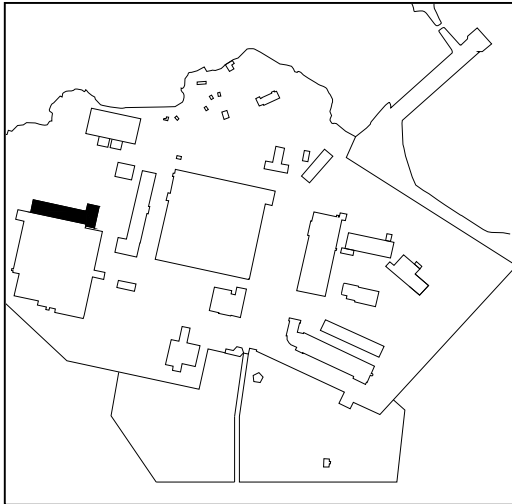
Kuva 1 - Eteläjulkisivua

Kuva 2 - Pohjoispuolen laajennusosat

Kuva 3 - Osa rakennuksen vanhinta osaa

12 VANHA HISSITEHDAS

1933 *suunnittelija ei tiedossa*

1952 *suunnittelija ei tiedossa*

pinta-ala 5 480 m²
tilavuus 22 240 m³

Tiilirakenteinen rapattu rakennus valmistui puolustusministeriön käyttöön vuonna 1933. Ilmeisesti alkuperin rakennus tehtiin armeijan huoltovarastoksi.

Sodan jälkeen rakennuksessa toimi lentokonehtaan hienomekaaninen osasto aina vuoteen 1968 asti, jolloin toiminnot siirtyivät Rantaperkiöön. Hissitehtaana rakennus oli vuosina 1969...1981. Tehtaan varaosa- ja huoltokeskus siirtyi tiloihin hissitehtaan muutettua toiseen rakennukseen. Tässä käytössä rakennus oli vuoteen 1992, jonka jälkeen se on ollut kylmävarastona.

Rakennusta on muutettu useaan kertaan. Merkittävin laajennus tehtiin vuonna 1952, jolloin eteläpäätyyn rakennettiin kuvassa 2 näkyvä konttoriosa. 1970-luvulla siirtokone- ja levyhallirakennus laajennettiin kiinni vanhaan hissitehtaaseen.

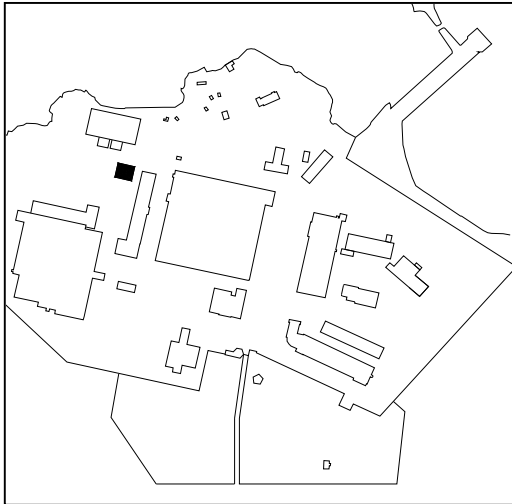
Rakennus on jäänyt täysin uuden hallirakennuksen varjoon. Näkyvä osa on ilmeeltään kuitenkin säilyttänyt rakentamisajankohtansa tyylille ominaisen selkeyden ja täsmällisyyden, vaikka ei edustakaan tämän ajan parasta rakentamista.

Kuva 1 - Pohjoisjulkisivua, taustalla siirtokonehtadas

Kuva 2 - Rakennuksen pääty

13 TAVARA-ASEMA

1948 *suunnittelija ei tiedossa*

1959 *suunnittelija ei tiedossa*

pinta-ala 910 m²
tilavuus 4 550 m³

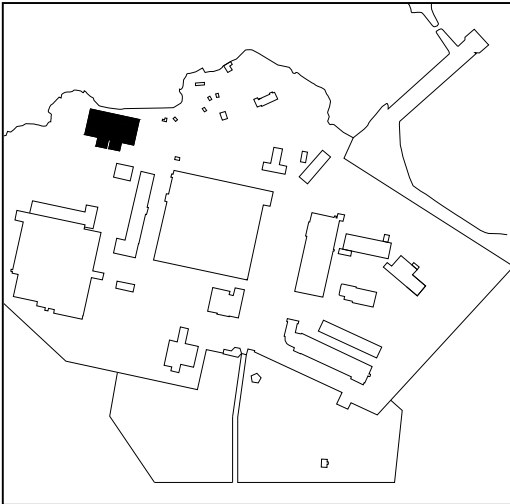
Tehtaan tavara-asema valmistui sodan jälkeen vuonna 1948. Aseman tehtävänä oli keskitetysti huolehtia tehtaan tavaraliikenteestä, joka oli suurelta osin rautatiekuljetuksia. Tavara-asema vastaanotti ja tarkasti saapuvat kuljetukset sekä hoiti varastoinnin.

Raideliikenne hiipui ajan myötä ja loppui kokonaan 1990-luvun alussa. Asema toimi edelleen tehtaan saapuvan tavarantoimituspisteenä vuoteen 1995, jolloin vastaanotto hajautettiin eri puolille tehdasaluetta. Nykyään tavara-asema toimii tehtaan varastorakennuksena.

Alkuperäinen toiminta näkyy rakennuksessa edelleenkin. Rakennus on rakennettu alueen vanhemman rakennuskannan tyyliä noudattaen, mutta sillä ei kuitenkaan ole vastaavaa rakennustaiteellista arvoa.

Kuva 1 - Asemarakennus

16 ASEMAN VARASTO

1958 *suunnittelija ei tiedossa*

pinta-ala 2 630 m²
tilavuus 19 500 m³

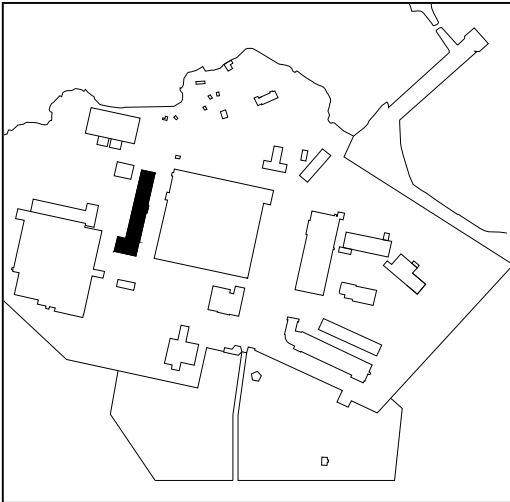
Rakennettiin alunperin tavara-aseman varastoksi. Rakennusta on muutettu ja laajennettu useaan kertaan. Aaltopeltipintainen hallirakennus, ei lämmitystä.

Rakennus toimii edelleen tehtaan varastotilana. Länsipäädyssä on moottorivarasto, jossa on lämmitys. Muissa osissa ei ole lämmitystä.

Rakennus on arvokkaalla paikalla järven rantamaisemassa. Rakennustaiteelliselta arvoltaan sillä ei ole merkitystä.

Kuva 1 - Aseman varastot

18 AINESVARASTO JA KONEPAJAKOULU

1943 *suunnittelija ei tiedossa*

pinta-ala 5 855 m²
tilavuus 26 280 m³

Rakennus valmistui vuonna 1943 lentokonetehtaan oman ammattikoulun käyttöön sekä tehtaan ainesvarastoksi. Opetustilat sijaitsivat rakennuksen toisessa kerroksessa, ainesvarasto ensimmäisessä kerroksessa. Osa toisen kerroksen tiloista oli varaosavarastona. Kellariin sijoitettiin tehtaan laadunvarmistuksen röntgenhuone.

Myöhemmin rakennuksessa on toiminut muun muassa hyttien kokoonpano-osasto.

Nykyään rakennuksessa on tehtaan sisäisen kuljetuskaluston korjaamo, FSP-maalaamo, Vallog Oy:n pienosaverstas ja tehtaan palokunnan tilat. Toisessa kerroksessa on varastotiloja ja ammattikoulun tiloissa toimii nykyään Tampellan teollisuusoppilaitos. Vuonna 2000 rakennuksen eteläpäädyn julkisivut on kunnostettu ja ikkunat uusittu.

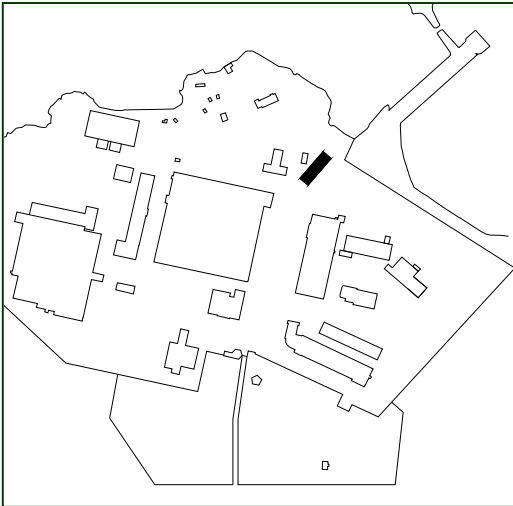
Rakennus on muodoltaan selkeä. Tyyliiltään siinä ei ole nähtävissä hallitsevaa teemaa, kokonaisuus on sekava.

Kuva 1 - Eteläpääty

Kuva 2 - Pohjoispääty

19 SIVUVARASTO

1967

*suunnittelija ei tiedossa*pinta-ala
tilavuus630 m²
3 210 m³

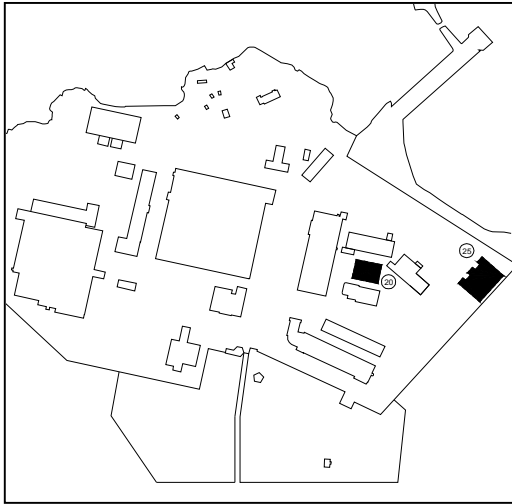
Kylmä kevytrakenteinen peltihalli. Rakennettiin alkuperin rautatiekalustokäyttöön.

Toimii nykyisin tuotetehtaiden varastona.

Rakennuksella on lähinnä käyttöarvoa kylmänä varastorakennuksena.

Kuva 1 - Sivuvarasto

20 VSS-TUNNELI

1941 *suunnittelija ei tiedossa*

pinta-ala 409 m²
tilavuus 1 145 m³

25 TAKATUNNELIT

1941 *suunnittelija ei tiedossa*

pinta-ala 830 m²
tilavuus 4 115 m³

Tehtaan vss-tunneli ja takatunnelit rakennettiin välirauhan aikana. Takatunnelit louhittiin tehdasalueen laidalle. Tunnelien lattiataso on pihantasossa, joten portaita ei ole.

Jatkosodan aikana vss-tunnelissa toimi tehtaan vss-johtokeskus ja takatunneliin siirrettiin tehtaan tuotantotoimintoja. Sodan jälkeen takatunnelit toimivat öljy- ja kumivarastoina. Takatunneliin rakennettiin lentokonetehtaan kylmätestaushuone, jossa koneen osia testattiin pakkasolosuhteissa.

Takatunnelin varastot tyhjennettiin 1985, jonka jälkeen tila on ollut kylmillään. Vss-tunneli siirtyi sodan jälkeen tehtaan arkistotilaksi. Viimeiset arkistomateriaalit siirrettiin pois vuonna 1995. Sitten vss-tunneli on ollut tyhjiään.

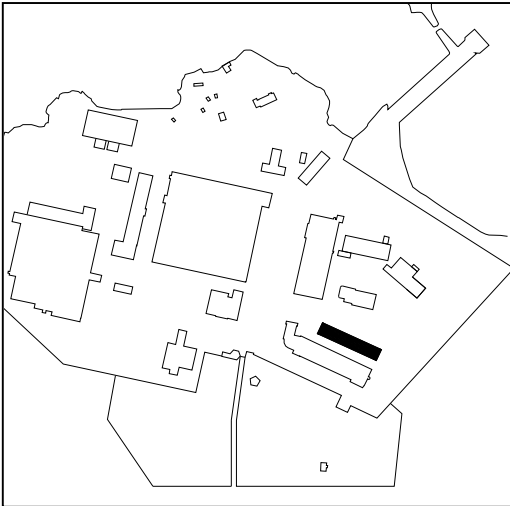
Vss-tunnelilla ja takatunneleilla on lähinnä historiallista arvoa.

Kuva 1 - VSS sisäänkäynti

Kuva 2 - Yksi takatunnelien kolmesta sisäänkäynnistä

21 HUOLTORAKENNUS

1937

suunnittelija ei tiedossa

pinta-ala	1 037 m ²
tilavuus	4 104 m ³

Ilmailuvarikon puurakenteinen varastorakennus valmistui vuonna 1937. Rakennus toimi varikkorakennuksen varastotilana ja varustekorjaamona. Myöhemmin rakennuksessa toimi muun muassa sotilaskoti.

Nykyään rakennus on varastokäytössä.

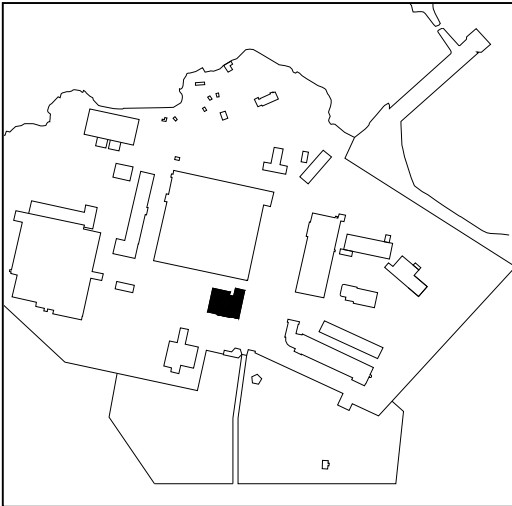
Rakennus muodostaa varaosa- ja huoltokeskuksen kanssa kokonaisuuden, jonka väliin jää intiimi pihatila, joka on itsessään mielenkiintoinen. Muuten ei rakennuksella ole rakennustaiteellista arvoa.

Kuva 1 - Eteläjulkisivua

Kuva 2

26 HALLINTORAKENNUS

Valkoinen talo

1936	T.R. Vähäkallio
1938	<i>suunnittelija ei tiedossa</i>
1942	Mirjam Vainio
1961	<i>suunnittelija ei tiedossa</i>

pinta-ala	5 240 m ²
tilavuus	22 280 m ³

Tehtaan hallintorakennus valmistui ensimmäisessä rakennusvaiheessa vuonna 1936. Alkuperäinen rakennus oli nykyistä huomattavasti pienempi, kerroksia oli kaksi ja rakennus oli suorakaiteen muotoinen. Tehtaan vanha pääportti rakennettiin hallintorakennuksen viereen (kuva 1).

Rakennusta korotettiin 1930-luvun loppupuolella yhdellä kerroksella ja laajennettiin 1940-luvun alkupuolella, jolloin se sai nykyisen U-kirjaimen muotonsa. 1960-luvulla sisäpihaan rakennettiin yksikerroksinen toimistotila.

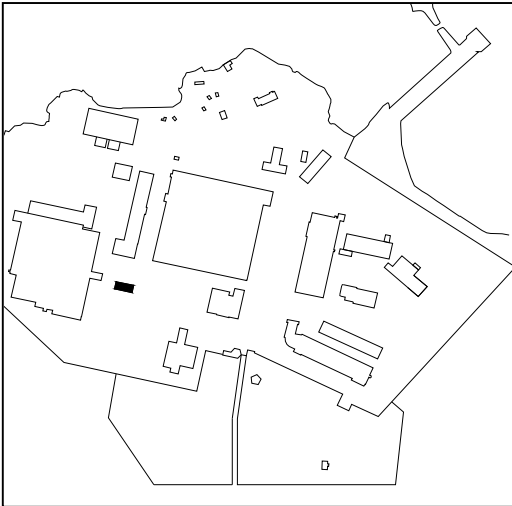
Rakennus muodostaa varaosa- ja huoltokeskuksen kanssa alueen porttiaiheen. Rakennuksen alkuperäinen omaperäinen ilme on kadonnut ja tavanomaistunut, mutta silti se edustaa alueen puhdashenkisintä osaa.

Kuva 1 - Hallintorakennus ennen laajentamista
(kuva Kalmar Industries Oy Ab:n arkisto)

Kuva 1 - Hallintorakennus nyt

27 ATK-TALO1933 *suunnittelija ei tiedossa*1944 *suunnittelija ei tiedossa*

pinta-ala	980 m ²
tilavuus	2 950 m ³

Tiilirakenteinen rapattu 1-kerroksinen rakennus valmistui puolustusministeriön käyttöön vuonna 1933. Sodan jälkeen kiinteistö siirtyi lentokonetehtaan käyttöön ja toimi poliklinikkarakennuksena. Toinen kerros rakennettiin vuonna 1944 asutokäyttöön.

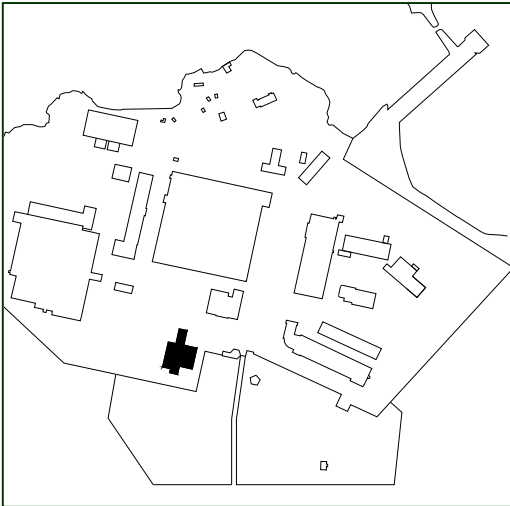
Poliklinikka siirtyi 1970-luvun alussa uuteen ruokala- ja sosiaalirakennukseen, jonka jälkeen ensimmäisen kerroksen tilat muutettiin toimistokäyttöön. Ilmailuteollisuuden kehitysosasto IKO toimi rakennuksessa 1970-luvun puolivälissä. Vuonna 1985 rakennus muutettiin ATK-taloksi, jolloin ensimmäisen kerroksen ikkunat on murattu umpeen.

Viimeiset atk-toiminnot poistuivat rakennuksesta 2004. Tällä hetkellä rakennus on tyhjiään.

Rakennus on ilmeeltään yksinkertainen, muutoksista huolimatta rakentamisajankohtansa valtatyylin mukainen. Umpeenmuuratut ikkunat tekevät hankalaksi hahmoittaa rakennuksen käyttötarkoitus.

Kuva 1 - ATK-talo

28 RUOKALA

1972 Pekka Ilveskoski

pinta-ala	2 600 m ²
tilavuus	11 600 m ³

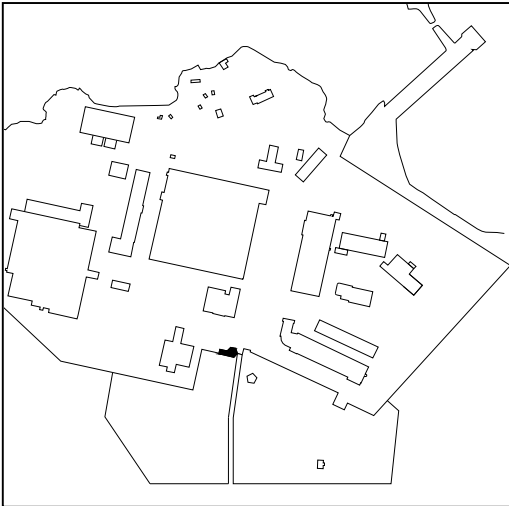
Ruokala- ja sosiaalirakennus rakennettiin vuonna 1972. Rakennuksessa oli tehtaan keittiön ja ruokalan lisäksi terveysasema, sosiaalitoimisto, huoltokonttori, sairaskassa ja kaksi asuntoa.

Myöhemmin asunnot on muutettu toimistokäyttöön.

Rakennus edustaa alueen muuhun rakennuskantaan verrattuna nuorempaa, rakentamisajalleen varsin tavanomaista tyyliä. Ilme on laitospäinen, mikä on yleistä monille tämän ajan viristorakennuksille.

Kuva 1 - Ruokala

29 PÄÄPORTTI

1976 Pekka Ilveskoski

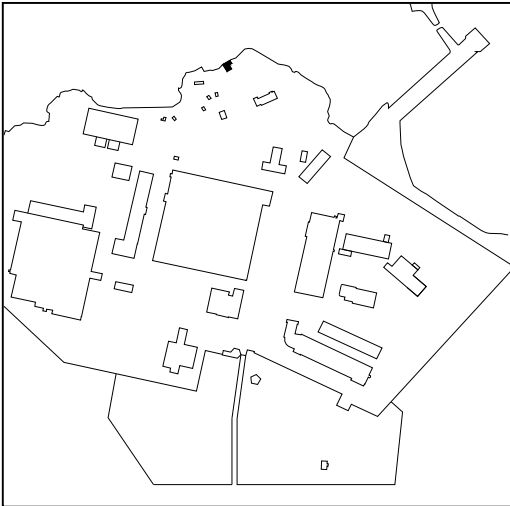
pinta-ala	95 m ²
tilavuus	320 m ³

Tehtaan pääportti siirtyi uuteen rakennukseen vuonna 1976. Samalla tielinjaus muuttui ja Lentokonetehtaantie katkaistiin. Tehdasalue laajeni. Vanha pääportti purettiin hallintorakennuksen kulmalta.

Rakennus on väliaikaisen oloinen, elementtitekniikan periaatteita ilmeiltään edustava.

Kuva 1 - Tehtaan pääportti

30 RANTASAUNA

n. 1892 *suunnittelija ei tiedossa*
1980 Gunnar Strömmer

pinta-ala 106 m²
tilavuus 350 m³

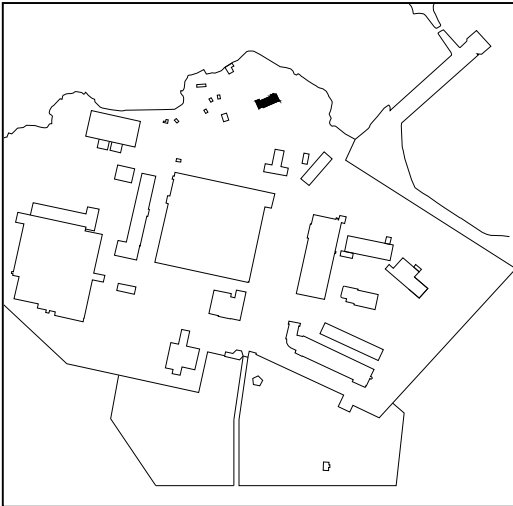
Alueen huvila-ajalta peräisin oleva saunarakennus siirtyi tehtaan käyttöön 1930-luvun alkupuolella. Rakennuksessa oli saunan lisäksi asunto, jossa asui tehtaan puutarhuri. Rakennus oli asuinkäytössä vuoteen 1980 asti, jolloin rantasauna muutettiin tehtaan edustussaunaksi.

Rakennuksella on historiallista ja maisemallista arvoa. Se istuu luonnollisen oloisesti rantamaisemassa ja edustaa muistumaa Härmälän huvila-ajoilta 1800-luvun lopulta. Muutoksista huolimatta siitä henkii aito 1800-1900-lukujen vaihteen henki.

Kuva 1 - Tehtaan edustussauna

(kuva Huvilarannikko kirja, J.Hilden)

31 EDUSTUS- JA ASUINRAKENNUS

1938 Mirjam Vainio

pinta-ala 530 m²
tilavuus 2 000 m³

Tehtaan johtajien asuinrakennus valmistui vuonna 1938 vanhan puuhuvilan paikalle.

Funktionalistisen rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Mirjam Vainio. Alunperin rakennuksessa oli kaksi asuinhuoneistoa. Toinen asunnoista on sittemmin muutettu tehtaan edustustilaksi.

Rakennus edustaa tyyliltään hyvin puhdasta funktionalismia ja se on ulkoasultaan säilynyt alkuperäisessä asussa.

Rakennustaiteellisesti se edustaa alueen arvokkainta osaa.

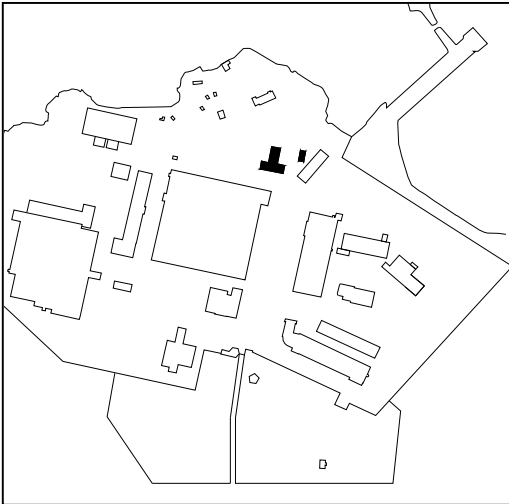
Kuva 1 - Edustustilan sisäänkäynti

Kuva 2

Kuva 3 - Asunnon sisäänkäynti

32 TOIMISTORAKENNUS

1937 *suunnittelija ei tiedossa*

pinta-ala 1 280 m²
tilavuus 4 580 m³

33 VARASTO JA AUTOTALLI

1947 *suunnittelija ei tiedossa*

pinta-ala 206 m²
tilavuus 530 m³

T-kirjaimen muotoinen rakennus valmistui tehtaan ensimmäisessä rakennusvaiheessa henkilökunnan ruokalaksi. Erilliset ruokalatilat toimihenkilöille ja tehtaan työväelle sijaitsivat rakennuksen ensimmäisessä kerroksessa keittiöosan molemmilla puolilla. Toisessa kerroksessa oli asuntoja. Ulkorakennuksessa oli keittiön varastotilat ja autotalleja.

Rakennus toimi ruokalana aina vuoteen 1972, jolloin uusi ruokala- ja sosiaalirakennus valmistui. Tämän jälkeen tilat muutettiin rautatiekaluston suunnitteluosaston toimistotiloiksi. Nykyään rakennuksessa on Komatsu Forest Oy:n toimistotiloja. Myös toisen kerroksen asunnot on muutettu toimistotiloiksi.

Toimistorakennus on rantamaiseman hienovaraisempaan mittakaavaan sopeutettu sympaattinen rakennus. Se on funkiksen henkeen ei niin puhtaslinjaisesti rakennettu.

Autotallirakennus täydentää pihapiiriä. Autotallirakennuksella on lähinnä käyttöarvoa.

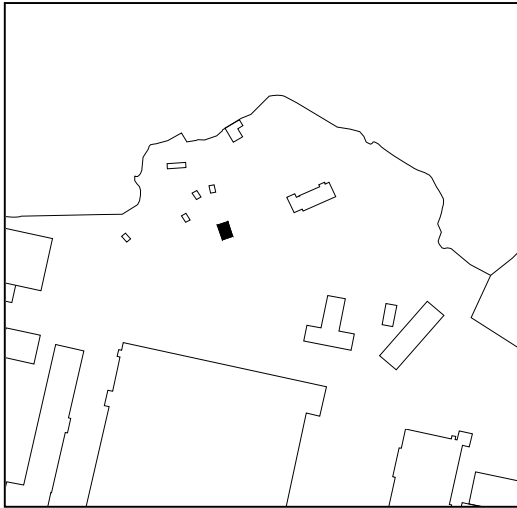
Kuva 1 - Matalan osan julkisivua

Kuva 2 - Kaksikerroksinen osa

Kuva 3 - Autotalli- ja varastorakennus

34 AUTOTALLI JA VARASTO

n. 1892 *suunnittelija ei tiedossa*

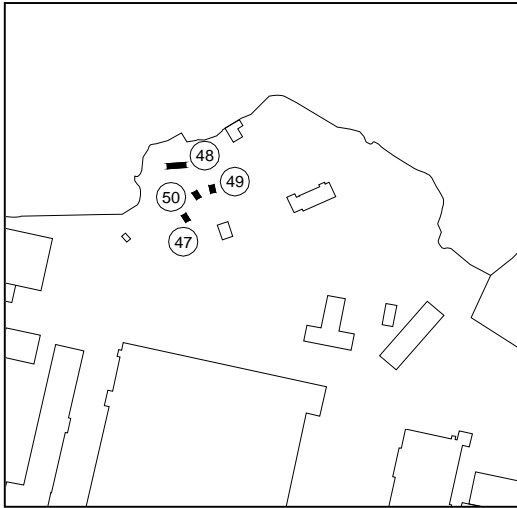
pinta-ala 86 m²
tilavuus 460 m³

Alueen huvila-ajalta peräisin oleva piharakennus siirtyi tehtaan käyttöön 1930-luvun alkupuolella. Rakennusta on käytetty autotallina.

Rakennus on sympaattisen puhtaslinjainen ja heijastelee rantasauanarakennuksen tyylipiirteitä. Se edustaa alueen arvokasta vanhinta rakennuskantaa.

Kuva 1

ASUINRAKENNUKSEN PIHARAKENNUKSET

47	KASVIHUONE
48	TALOUSVARASTO
49	PUUTARHAVÄLINEVARASTO
50	VARASTO JA MAAKELLARI

pinta-alat	24...35 m ²
tilavuudet	72...85 m ³

Rannan tuntumassa oleva kivirakenteinen talousvarasto on rakennettu vuonna 1938, eli samaan aikaan kuin johtajien asuinrakennus. Puurakenteiset piharakennukset lienevät peräisin alueen huvila-ajoilta. Kasvihuoneen lasiosa on purettu, vain päätyosa on jäljellä.

Rakennukset ovat osa alueen historiallisesti vanhinta kantaa, mutta eivät muodosta eheätä kokonaisuutta. Niiden alkuperäinen ilme on pääosin ajan kuluessa muuttunut.

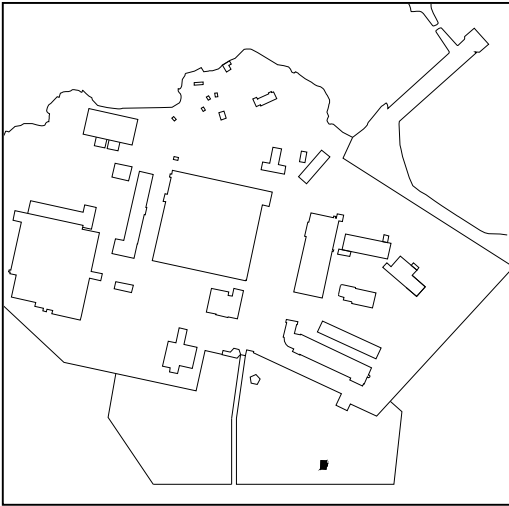
Kuva 1 - Talousvarasto, nro 48

Kuva 2 - Kasvihuone, nro 47

Kuva 3 - Pihavarastot, nro 49 ja 50

**36 OMAKOTITALO
NUOLIALANTIE 56**

1956 Bertel Strömmer

pinta-ala	172 m ²
tilavuus	465 m ³

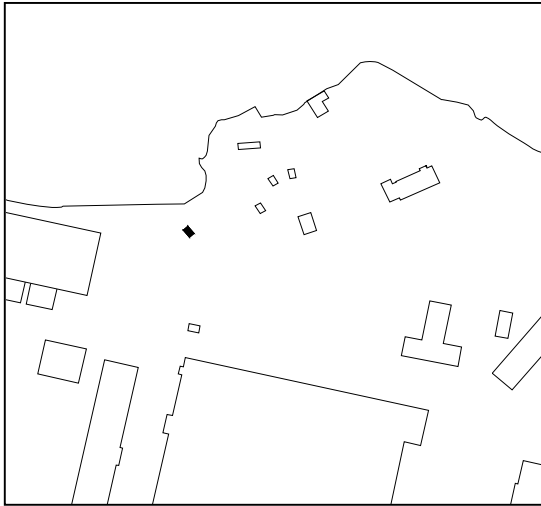
Omakotitalo rakennettiin tehtaan asuintaloksi vuonna 1956. Ensimmäinen asukas oli tehtaan palveluksessa ollut tekniikan tohtori Ryti. Talo saikin kutsumanimen Rytin talo.

Arkkitehti Bertel Strömmerin suunnittelema talo on tyypillinen Härmälän alueen omakotitalo.

Rakennus on erillään Härmälän alueen muusta rakennuskannasta ja myös hieman erillään alueen muusta asuinrakennuskannasta.

Kuva 1

43 PALOPUMPPUASEMA1936 *suunnittelija ei tiedossa*

pinta-ala	19 m ²
tilavuus	59 m ³

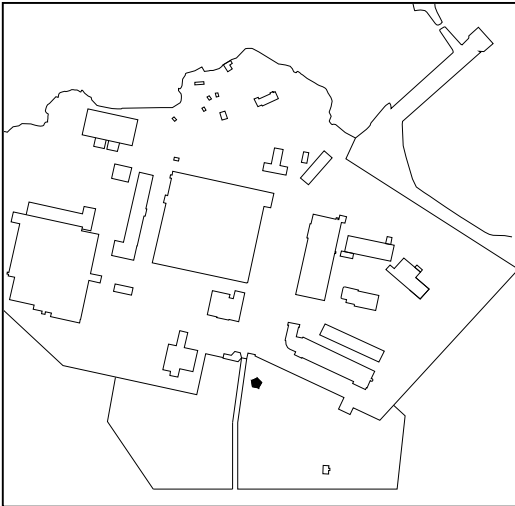
Rannan tuntumaan vuonna 1936 rakennettu tehtaan palopumppuasema.

Rakennus on alkuperäisessä asussaan ja sen käyttötarkoitus on edelleen sama, ainoastaan pumpputekniikka on uusittu.

Rakennuksella on lähinnä käyttöarvoa.

Kuva 1 - Pumppuasema

53 LENTOKONEVITRIINI

1986

*suunnittelija ei tiedossa*pinta-ala
tilavuus80 m²
550 m³

Lentokonevitriini rakennettiin Härmälän tehtaan täyttäessä 50 vuotta vuonna 1986. Vitriinissä säilytettävä lentokone on Viima VI-1 -sarjan prototyyppi. Viima oli ensimmäinen konetyyppi, jota valmistettiin Härmälän tehtaalla.

Rakennus sijaitsee alueen porttirakennusten lähellä ja toimii osana porttisommitelmaa ja sen arvo rakennuksena liittyy tähän toimintaan.

Kuva 1 - Lentokonevitriini

4.1 ALUEEN RAKENTUMINEN 1933-1939

Valtion lentokonetehdan ja ilmailuvarikko siirtyivät Härmälään vuonna 1936.

Ensimmäisessä rakennusvaiheessa rakennettiin tehtaan päärakennuksen (1) lisäksi hallintorakennus (26), lisähalli (2), ruokala (32), lämpö- ja voimakeskus sekä lentovarikon päärakennus (4). Hieman myöhemmin, 1930-luvun loppupuolella, rakennuskantaa täydennettiin lisärakennuksilla. Johtajien asuinrakennus (31) valmistui vuonna 1938.

Alueen länsipuolinen osa oli puolustusministeriön käytössä.

4.2 ALUEEN RAKENTUMINEN 1940-1945

Talvisodan alkaessa tehtaän toiminnot hajasijoitettiin eri paikkakunnille.

Alueen rakentaminen jatkui välirauhan aikana, jolloin valmistuivat vss-tunnelit (20 ja 25), kantatehtaan (1) ja hallintorakennuksen (26) laajennus. Rannan tuntumaan rakennettiin varastorakennus. Tehtaan oma ammattikoulu ja ainesvarasto (18) valmistui 1940-luvun alussa.

Tehtaan poliklinikka aloitti toimintansa rakennuksessa 27.

Tehtaan maa-alue kasvoi kun vss-tunnelien louheilla täytettiin ranta-alueita.

4.3 ALUEEN RAKENTUMINEN 1946-1969

Sotien jälkeen tehtaan rakennuskanta lisääntyi. Puolustusministeriön alue siirtyi kokonaan tehtaan käyttöön. Tavaraliikennettä palvelemaan rakennettiin asema (13) ja hieman myöhemmin aseman varastot (16).

Kantatehtaan (1) valopihat rakennettiin umpeen 1950-luvulla ja hienomekaanisen tehtaan (12) päätyyn valmistui laajennusosa.

1960-luvulla hallintorakennus matala laajennusosa valmistui ja pihahalli (2) sai laajennuksen. Myös koerakennus (5) laajeni samoihin aikoihin. Vuosina 1946-1969 tehdasalueelle rakennettiin lisää varistorakennuksia.

4.5 ALUEEN RAKENTUMINEN 1981-2004

1980- ja 1990-luvulla purettiin suuri osa ranta-alueen varasto- ja tuotantorakennuksista. Siirtokone- ja levyhallirakennusta laajennettiin muutamaan kertaan. Lentokonevitriini (53) valmistui tehtaan 50-vuotisjuhliin 1986.

Varaosa- ja huoltokeskuksen edestä kulkenut Lentokonetehtaantie katkaistiin vuosituhannen vaihteessa.

5 LÄHTEET

Tampereen kaupungin kaavoitusvirasto, Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998

Alajoki Leena, Torpista lentokoneisiin, Härmälä-Rantaperkiön kaupunginosakirja, 1996

Lammi Esko, Talvisodan Tampere, 1990

Hildén Juhani, Huvilarannikko, Tamperelais herrasväen kesäasutuksen vaiheita Rantaperkiössä ja Härmälässä, 1993